

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ТА ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТІВ. ПРОБЛЕМИ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

УДК [811.111 '37'38]''19''

В.А. Дмитрук

Національний університет "Львівська політехніка"

МОТИВИ РІЗДВА ЯК СІМЕЙНОГО СВЯТА В РАННІХ ТВОРАХ Ч. ДІККЕНСА

© Дмитрук В.А., 2007

Розглядаються мотиви Різдва як сімейного свята в контексті "різдвяної філософії" Ч. Діккенса. Аналізується біблійна тематика в ранніх творах письменника, акцентуючи увагу на проблемі протиставлення добра злу.

The article focuses on the themes of the Christmas as a family celebration in the context of 'Christmas philosophy' of Ch.Dickens. The author analyses the biblical subject's role in the early literary creations of the writer, emphasizing the contrast between the good and evil.

Релігійна тематика, як відомо, знаходила своє відображення у світовій літературі усіх часів та народів. Не є винятком і англійська поезія та проза. Англійські церковні обряди широко висвітлені в класичній і сучасній англійській літературі. Зустрічаються навіть випадки, коли художні твори сприяли заснуванню якщо не традицій, то принаймні традиційних уявлень про ті чи інші явища в духовному житті англійського суспільства.

Англійська романтична література створила свої зразки введення теми Різдва у літературу [1, с. 301]. Поціновувачами англійських різдвяних звичаїв та обрядів були, зокрема, Вальтер Скотт і Вашингтон Ірвінг [1, с. 303]. Але і В. Скотт, і В. Ірвінг, змальовуючи панораму народного різдвяного святкування, обмежувалися лише вказівками на жанрове втілення і тематику вечірніх різдвяних історій біля вогнища, не подаючи самого змісту цих розповідей [2].

Із своєю появою в літературному світі Ч. Діккенс, із притаманним йому "безпомилковим художнім чуттям", як зазначав Л. Толстой, першим оцінив успішність сюжету різдвяної казки в літературі [3]. "Різдво, – пише Діккенс, – це час, коли голосніше, ніж у будь-яку іншу пору року, промовляє у нас пам'ять про всі прикrostі, образи й страждання навколишнього світу <...> і, так само, як і всі випробування, що випали на нашу долю, спонукає нас робити добро" [4, с. 115]. Письменнику вдається цей первісно "нереалістичний" жанр із його вірою в чудеса адаптувати для реалістичного письма. Усі індивідуально-авторські та національно-специфічні особливості різдвяних оповідань набувають ознак надетнічної типології, що становлять формозміст, та виокремлюють різдвяне оповідання в жанрову одиницю.

Завдяки творам Діккенса, справедливо названого "винахідником англійського Різдва" [6], поняття "різдвяного свята" міцно злилося з казками про боротьбу Добра й Зла, про всеперемагаючу силу Затишної Домівки. До Діккенса в Британії Християнське Різдво стояло поруч з іншими святами, які наче б то не поступалися йому за своїм релігійним значенням. Навіть Святий Михайло був для остров'ян справжнім паном оселі: до цього свята призначалися заручини й весілля, ділові зустрічі, плани, поїздки тощо. Але у грудні 1843 року з'являється нестаріюча "Різдвяна пісня в прозі" Діккенса, яка змістила акценти у ієрархії релігійних свят.

Цикл "Різдвяні оповіді" Діккенса ["Різдвяна пісня в прозі" (A Christmas Carol in Prose, 1843), "Дзвони" (The Chimes, 1844), "Цвіркун у запічку" (The Cricket on the Hearth, 1845), "Битва життя"

(The Battle of Life, 1846), “Одержимий” (The Haunted Man, 1848)] доволі часто був предметом наукових досліджень (О. Генієва, В. Івашова, І. Катарський, З. Лібман, Т. Сільман та ін.), однак питанню специфічно діккенсівської різдвяної філософії, що керує художніми рішеннями автора й остаточно сформувалася саме у цьому циклі, не відводилося належної уваги [7, с. 321]. У наш час, коли загострилися соціальні суперечності, коли так помітна зневіра молоді у світлі ідеали, коли матеріальні цінності набувають першочергового значення, людина шукає порятунку в сім’ї, яка є надійною фортецею для того, хто потребує захисту.

Саме тому в останні роки ми помічаємо значне поживлення інтересу літературознавців власне до “різдвяної філософії” Діккенса. Непохитними стовпами, на яких вона ґрунтується, власне і є затишне сімейне вогнище, до якого прагнуть усі люди.

В англомовних дослідженнях найчастіше згадується про календарну природу циклу і про його міфологічність. Зокрема, Д. Томас називає ці твори сезонною белетристикою, різдвяними творами чи різдвяним письмом, Р. Патен вказує на їх сезонну доречність, а Д. Перкінс пропонує розглядати “Різдвяну пісню у прозі” як різдвяний міф. Висвітленню цієї проблеми посприяла літературознавча оцінка Г. Стоуна, Д. Стоуна, М. Котзіна, К. Брігс, доволі потужного струменя “нереалістичних” елементів діккенсівського стилю і художніх рішень, що притаманні поезії казки, де специфіка чуда структурно зближує його з різдвяним оповіданням [7, с. 322].

Формула, яка щороку віддзеркалювалась у новій казці на Різдво, тема боротьби проти суспільних зловживань через спокуту милістю Святого Духа, яка проходила майже через усі “Різдвяні повісті”, спричинилася до їх приголомшуючого успіху. Стрижневою у моделюванні художнього простору стала міфологічна модель світобудови, у якій дім – це центр. Різдво, до того ж, – одне з найулюбленіших сімейних свят. У Різдво Син Божий стає Сином Людським. Цілком розділяючи людську долю, Ісус Христос приходить у світ дитиною, народженою в звичайній убогій сім’ї теслі. Його батьки – бідні люди. Рятівникові, коли він з’являється на світ, немає місця в будь-якому будинку чи, навіть, притулку [8]. Він народжується у хліві, де не було коліски, і тому Марія поклала своє чарівне Дитя в ясла – годівницю для худоби. Цим самим Ісус став Основою Життя, як сказав автор, бо хто їстиме “Тіло” Його, той житиме вічно [8]. Про народження Спасителя усього людства першими також довідуються прості люди – пастухи. Саме вони, а не мудреці й священники, були удостоєні звістки про Нього і поспішили поклонитися Йому [9]. Зі святом Різдва в такий спосіб переплітаються релігійні мотиви, пов’язані з ідеями сімейного щастя й подружніх відносин, із захистом знедолених і беззахисних, усіх страждучих і нужденних.

Необхідно зауважити, що різдвяна тематика з’явилася в творах Діккенса ще задовго до написання “Різдвяних оповідей”, – вона є також в одному з перших творів автора: “Посмертних записках Піквікського клубу” (1937). Формально “Посмертні записки Піквікського клубу” є так званою “спортивною повістю”, жанром, подібним до роману “великих доріг”, дуже поширеним в епоху Просвітництва, до якого проте продовжували звертатись і прозаїки ХІХ сторіччя.

Ця форма давала змогу в потрібний момент перервати оповідь, ввести нові теми, з легкістю представити нових героїв. За сюжетом, подорож піквікістів: поважного джентльмена, колишнього банківського службовця містера Піквіка, “вченого”, який вирушає в “наукову” подорож по Англії в супроводі своїх друзів: Уінкля, до речі єдиного спортсмена, постійно закоханого Тапмена, поетично налаштованого Снодграса і вірного слуги – Семюеля Уеллера, кмітливого і практичного лондонського кокні – дали можливість Діккенсу відтворити тогочасну Англію. Перебуваючи в Лондоні, подорожні стикаються з містером Вордлем, який гостинно запрошує друзів у своє помістя Менор-Фарм. Дім повний численних гостей і домочадців. Це гостинне сімейство несе в собі дух доброї старої Англії. Отже, зображення сімейного вогнища стає невід’ємним атрибутом у вираженні “різдвяної” філософії автора, чітко вираженої в таких словах письменника: “Нехай будуть злість і прикрасі вигнані із храму домашніх богів! Покличемо на їх місце того, кого любимо й пам’ятаємо! <...>Вони направлені всемогутніми силами Добра й Милосердя, непідвладними нічій злій волі, силами вічними і нескореними, які будуть із нами, поки стоїть світ” [4, с. 239].

Справжній душевний комфорт, як вказує Діккенс, може принести людині тільки сердечний спокій і щирість, невичерпним джерелом яких є найбажаніша гавань людських стосунків – сімейне

вогнище. У “Записках Півківського клубу” Діккенс звеличує культ дому, культ родинного виховання: “...мати містера Вордля займала почесне місце в куті, праворуч від каміна; ...стіни зали були прикрашені предметами, що свідчили про те, що в молодості вона була вихована в належний спосіб і про своє виховання не забула й на старості років, – отут були досить древні вишивки, шиті вовною пейзажі такої ж давнини, й червоні шовкові покривки на чайник більше сучасного походження” [10, Т.2, с. 118]. У першому номері “Домашнього читання” у зверненні до читачів Діккенс пише: “Ми добре розуміємо, яка це честь – стати другом і дітей, і старих, бути порадиником і в радості, й в біді...” [11].

Діккенс не спростовує англійський культ приватної власності, проте на перше місце в уявленнях про сім’ю ставить атмосферу взаєморозуміння і добра. Сімейне щастя в його творах не визначається багатством. Так, у романі “Крамниця старожитностей” (1841) письменник зазначає, що любов до дому особливо прекрасна, якщо це любов бідної людини: “Узи, що зв’язують багатіїв і гордіїв із сім’єю, викувані на землі, але ті, що з’єднують бідняка з його скромним вогнищем, відзначені печаткою небес <.....> Людина знатного роду може любити свої спадкові маєтності як частину самого себе, як атрибути свого походження й влади, її зв’язок з ними ґрунтується на пихатості, жадібності, марнославстві. Відданість бідняка своєму житлу ...має більш здорові корені. Його домашні боги створені із плоті й крові, не із золота, срібла й коштовних каменів...” [10, Т.12, с. 123]. Статки не визначають сімейного щастя в творах Діккенса: злагода, сердечна щирість, які панують у бідному сімействі Наблсів (“Крамниця старожитностей”), приносить його членам тільки душевний спокій. Будинок Кретчитів, наприклад, охарактеризовано як “досить вбогий” і “пересічний”, “ніхто в цій сім’ї не відзначався красою, ніхто не міг похвалитися гарним костюмом, <...> проте всі тут були щасливі, задоволені один одним...” [10, Т.12, с. 64]. Та ж картина з’являється перед нами в будинку бідного сімейства Пінчів (“Мартін Чезлвіт”, 1843). Незважаючи на це, домашній світ душевного і фізичного тепла дає персонажам Діккенса упевненість у теперішньому і надії на майбутнє.

Протиставлення сімейного вогнища бідняка й багатія стає способом характеристики аристократа – містера Честера (“Барнабі Радж”, 1842). Містер Честер ненавидить усе, що має відношення до сімейних традицій. У розмові зі своїм сином сімейні справи він називає участю “плебеїв у різдвяні вечори”, а людям вищого кола, на його думку, “це аж ніяк не притаманне” [10, Т.8, с. 148].

Краса будинків багатіїв, в яких людина почуває себе самотньо і незатишно, представляється письменником не як перевага, а як недолік. Як вказує Діккенс, в народному прислів’ї говориться, що будинок є будинок, яким би непоказним він не був; прислів’я містить істину в іншому значенні, де будинок є тільки житлом, яким би величним він не був.

Сердечна щирість заміщається в таких сім’ях лицемірством, а милосердя – пристрастю до збагачення, що стала для них життєвим кредо. Персонажі Діккенса, які мають спотворене уявлення про сімейні узи, заперечують можливість любові до рідних і неминуче потрапляють у біду. Це, наприклад, Фред Трент, Квілп (“Крамниця старожитностей”). Людська самотність у Діккенса є формою відплати за скоєне.

Егоїзм, бажання наживи є головними недугами й сімейства Чезлвітів (“Мартін Чезлвіт”), які також “мають безліч доказів” свого високого суспільного становища [10, Т.10, с. 16]. Не найбезнадійніший представник свого сімейства, Мартін, все-таки не позбавлений схильності до егоїзму. Звичка піклуватися тільки про своє благополуччя проявляється навіть у любові Мартіна до Мері. Думаючи про свою кохану, Мартін щоразу ніби переконує сам себе, що не дарма “стількома речами пожертвував заради неї” [10, Т.10, с. 128], тому що вона “цілком гідна” усіх цих жертв [10, Т.10, с. 304]. Ця сцена роману має подібність із епізодом повісті “Дзвони”, у якому Річард, міркуючи про бідність своєї нареченої Мег, доходить висновку, що вона не стане його дружиною. Це рішення робить нещасними як Мег, так і самого Річарда. Егоїзм Мартіна Чезлвіта, хоча й не має таких трагічних наслідків, як у повісті, але також не залишається безкарним. Справжні цінності сімейного щастя Мартінові відкрились тільки через випробування труднощами й нестатками, що межували зі смертю.

З різдвяною тематикою роман “Мартін Чезлвіт” пов’язаний через опис сімейних приготувань Пінчів до Різдва. На сторінках роману з’являється один з найважливіших атрибутів англійського

Різдва й сімейного добробуту – пудинг. Опис хвилювань Руф, пов'язаних з кулінарними клопотами, майже дослівно збігаються із зображенням переживань місіс Кретчіт (“Різдвяна пісня в прозі”) з тієї ж нагоди. Цікаво, що в лицемірному сімействі Пексннів на святковому столі стоїть “скам’янілий домашній пиріг” [10, Т.10, с. 110], що також є оцінкою їх “зразкового” затишку.

Відомий дослідник творчості Діккенса Г.К. Честертон у своїх численних працях наголошує, що ідеал затишку – чисто англійський, і він дуже властивий Різдву, особливо Різдву в Діккенса [5, с. 259]. Сімейна ідилія, яка панує в Менор-Фарм (“Посмертні записки Піквікського клубу”) – ось омріяна картина, до якої прагнутиме письменник усе своє життя. А яка може бути англійська ідилія без доброго, старого коминка? Це ще один обов’язковий атрибут сімейного затишку. “...Піквік відзначив, що ніколи ще не був такий щасливий і ніколи так повно не насолоджувався миттєвостями, що спливають. – Так, так, це те, що я люблю, – сказав гостинний господар, що урочисто сидів поруч зі старою леді, тримаючи її руку у своїй. Найщасливіші хвилини мого життя пролетіли біля цього старого коминка, і я так до нього прив’язаний, що щовечора розпалюю в ньому вогонь, поки він не розгориться до нестерпного жару. І моя мила стара матуся, коли була дівчинкою, не раз сиділа он на тому ослінчику перед коминком. Вірно, матусенько?” [10, Т.2, с.117].

Детальному опису типового святкування Різдва, “часу гостинності, забав і щирих признань” в англійському помісті присвячено 28 главу роману “Посмертні записки Піквікського клубу”. “...Старий рік готувався, подібно до древнього філософа, зібрати навколо себе своїх друзів і в розпал бенкету й шумних веселощів вмерти тихо й мирно” [10, Т.2, с. 332]. Діккенс знову звертається до теми сімейного благополуччя як невід’ємного елемента своєї “різдвяної” філософії, він протиставляє поняття дому і сім’ї життєвим негодам і невдачам: “Скільки сімейств, члени яких розсіяні й розкидані усюди в неспинній боротьбі за життя, знову зустрічаються тоді й з’єднуються в тій щасливій співдружності й взаємній доброзичливості, які є джерелом такої чистої й незатьмареної насолоди й настільки несумісні з мирськими турботами й скорботами, що релігійні вірування найцивілізованіших народів і примітивні перекази найбільших дикунів однаково причисляють їх до перших радощів прийдешнього існування, передбаченого для блаженних і щасливих” [10, Т.2, с. 340].

Відгомін стількох почуттів може викликати Різдво у чуйному, не скам’янілому серці: “Скільки давніх спогадів і скільки дрімаючих почуттів пробуджується Різдвом!.. Щастливе, щастливе Різдво!” Може трапитися стільки чудес у різдвяну ніч: “...ці миті можуть повернути нам ілюзії наших дитячих днів, воскресити для старого втіхи його юності й перенести моряка й мандрівника, віддаленого багатьма тисячами миль, до його рідного вогнища й мирного будинку!” [10, Т.2, с. 351].

Отже, Діккенс – блискучий стиліст, що використовує багаті можливості англійської мови для створення майже казкової атмосфери безтурботного й безхмарного існування, де все погане і зле зникає, як за помахом чарівної палички, істина й справедливість тріумфують, Зло покаране, перешкоди на шляху щастя знищуються, Добро перемагає. Письменник часто звертається до народної творчості: балад, пісень, казок та легенд. Сем Уеллер виконує популярну баладу про розбійника Терпіна, священник – пісню про зелений плющ, містер Уордл – різдвяну пісню; в його ж уста вкладена фантастична повість про могильника, захопленого духами; Сем Уеллер неодноразово згадує народні казки. Текст роману щедро пересипаний прислів’ями, жартівливими приказками. Гумор допомагає читачеві повірити в те, що відбувається, якими б темними фарбами воно не було змальовано.

Отже, яким би широким не був розмах соціальних епопей Діккенса, якими б численними не були соціальні установи і типи, представлені в них, і яким би проникливим не був його діагноз важких суспільних недугів, що послаблювали Англію, в книжках письменника завжди залишається місце “різдвяному” відношенню до життя, надії на досягнення ідеалу всупереч усім соціальним фактам і доказам розуму. Це відчуття підтримує позитивних персонажів у їхній боротьбі з життєвими труднощами. Згідно з кращими традиціями англійського просвітницького побутового роману, герої Діккенса еволюціонують. Їм далекі ошадливість, користолобство, підозрілість. Вони довірливі, відкриті, вірять у перемогу справедливості й добра. Відкриваючи для себе світ, вони намагаються протистояти жорстокості й черствості, і це зміцнює їхній дух і волю, робить більш

мудрішими. Очевидне також прагнення письменника глибше проникнути в життя своїх героїв, у його темні й світлі куточки, хоча невичерпний оптимізм і життєлюбство письменника роблять твори раннього етапу творчості Діккенса радісними й світлими. Ці ідеї є актуальними і сьогодні.

1. *История зарубежной литературы 19 века / Под ред. Н.А. Соловьевой – М.: Высш. шк., 1991.* 2. *Тичина Н. Міфологічно-релігійні імпульси різдвяного оповідання // Філологічні студії. – № 4. – Луцьк: Волинський держ. університет ім. Лесі Українки: Волин. Академ. Дім, 2000. – 27 с.* 3. *Сильман Г. Диккенс. Очерки творчества. – Л. 1970. – 31 с.* 4. *Диккенс Ч. Рождественские мечты и воспоминания / Большая книга рождества, составленная Н. Будуар, И. Паспеевым. – М., 2000.* 5. *Честертон Г. Диккенс / Пер. А. Зельдович: – Л.: Изд. "Прибой" – 1929.* 6. *Мацько Г.Р. Чарівний сон у зимову ніч: К.: Наукова думка, 1975. – 25 с.* 7. *Шевчук Н.В. Особливості жанрової природи "Різдвяних оповідей" Ч. Діккенса // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія іноземні мови. – Вип.2. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. 8. Диккенс Ч. Жизнь нашего господ Иисуса Христа. – Рига, 1991. – 9 с.* 9. *Энциклопедия для детей. – Т.6, Ч.2: Религии мира. – М., 1998. – 148 с.* 10. *Диккенс Ч. Собр. соч. / Под общ. ред. А.А. Аникста, В.В. Ивашовой – В 30 т. – М., 1957.* 11. *Ивашева В.В. Творчество Диккенса. – М.: Изд-во Московского университета, 1954. – 11 с.*

УДК 791.43.071.2(450)

Ю.О. Домбровський

Національний університет "Львівська політехніка"

ЦІНУ СМЕРТИ СПИТАЙ У МЕРТВИХ (“САЛЮ́, або 120 днів Содома”)

© Домбровський Ю.О., 2007

Аналізується найбільш контроверсійний фільм П. Пазоліні “Салб, або 120 днів Содома”. Показано його місце у фільмографії стрічок, присвячених Другій світовій війні. Досліджено його зв’язок з літературним джерелом – романом маркіза де Сада.

Avec son film posthume dans lequel il transposait Sade dans le contexte mussolien de la République de Salo P.P. Pasolini a fait un brulot qui trente ans après nous parle toujours.

La morte non e
Nel mon poter comunicare
Ma nel mon poter piu essere compresi

Смерть – це не тоді,
Коли ти не можеш спілкуватися,
Це коли тебе не можуть зрозуміти.
П.П. Пазоліні

Преамбула

2 листопада 1975 року неподалік від Рима, в Остії на смітниках морського узбережжя був знайдений труп П’єра Паоло Пазоліні – поета, сценариста, кінорежисера. Ще й до цього часу не всі обставини вбивства з’ясовані: чи став він випадковою жертвою грабіжників, чи причиною була його гомосексуальна орієнтація. Антоніоні писав, що смерть Пазоліні вписується в контекст